

Prof. Lempicki wydał następujące teksty autorów:

- Górnicki Łukasz, Dworzanin polski, Warszawa 1926.
 Kochanowski Jan, *Fraszki*, Lwów 1928.
 Kochanowski Jan, *Odprawa posłów greckich*, Kraków 1947.
 Kochanowski Jan, *Trezy*, Lwów 1930.
 Mickiewicz Adam, *Bajki*, Lwów—Warszawa—Kraków 1927.
 Szymonowicz Szymon, *Żeńcy*, Kraków 1948 (w druku).

Nadto jest prof. Lempicki autorem następujących artykułów w Polskim Słowniku Biograficznym: Bargiel Andrzej z Sambora, Bartolanus Stanisław (starszy), Bartolanus Stanisław (młodszy), Bartoszewicz Dominik, Bartsch (Barez) Jan Kanty, Betański Antoni Wacław, Biskupiec Jakub zw. Pontificius, Bizoń Franciszek, Bodzicki Wojciech, Brillius Urban, Bodzanowski Mikołaj, Burski Adam, Bytowski Kolumbin Jan, Charkiewicz Edward, Ciekliński Piotr h. Abdank, Ciołek Erazm, Convalis Dominik, Czerny Bronisław, Cwik Władysław.

Napisał ok. 50 recenzji prac naukowych następujących autorów: Henryka Barycza, O. Stanisława Bednarskiego, Jana Bystronia, Anny Chorowiczowej, Władysława Cwika, ks. P. Czaplewskiego, Antoniego Danysza, Juliana Ejsmonta, Antoniego Karbowiaka, Juliusza Kleinera, Kazimierza Kolbuszewskiego, Stanisława Kota, Walerego Łozińskiego, Edwarda Maliszewskiego, Jana Ptasznika, Michała Rollego, Zofii Romanowiczówny, ks. Alfonsa Schletza, Tadeusza Lehr-Splawińskiego, F. J. Śliwińskiego, Stanisława Trzebińskiego, ks. Józefa Umińskiego oraz jest autorem recenzji różnych wydawnictw źródłowych.

Miscellanea

Ks. Jacek Nowacki (Poznań)

NIEZNANE DOKUMENTY Z XIII WIEKU

Dawne dyplomatarjusze nasze, opracowane niegdyś po długoletnich poszukiwaniach archiwalnych i wydane z wielkim nakładem pracy i funduszków, nie objęły daleko całego zasobu naszych dokumentów średniowiecznych. Zanim doczekamy się nowego opracowania i wydania dyplomatarjusza ogólnopolskiego czy dyplomatarjuszy poszczególnych ziem, uplynie zapewne wiele lat.

Z tych względów podajemy niniejszym do użytku nauki polskiej teksty pięciu dokumentów z lat 1238—1269. Dwa z nich dotyczą kościoła parafialnego i majątku Służew pod Warszawą (1238, 1245), na dawnym obszarze diecezji poznańskiej położonych. Dwa dalsze odnoszą się do kościoła parafialnego w Nieparcie (1240) w powiecie gostyńskim oraz lokacji wsi Samarzewo (1269) pod Pyzdrami w Wielkopolsce, posiadłości niegdyś biskupów poznańskich, wreszcie jeden sprawy o testament i spuściznę wojewody łęczyckiego Boguszy Miecysławica (1258). Teksty tych dokumentów zaczerpnięte są z późniejszych odpisów. Cztery z nich zapisane są w dawnych księgach Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu, jeden w kopiażu Archiwum Kapitulnego we Włocławku.

1.

1238. s. d., *Dirsikowo*.

PAULUS episcopus Posnaniensis ecclesiam beatae Mariae Virginis et sanctae Katharinae in villa Służewo consecrat eamque decima eiusdem villae dotat.

In nomine sancte Trinitatis et individue Unitatis amen. Quoniam generatio preterit et generatio advent, necesse est, quod ea, que in perpetua stabilitate permanere volumus, literarum diligentia

annotari faciamus. Hinc est, quod ego Paulus Dei misericordie Poznaniensis episcopus notum facio universis Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, quod ad honorem Dei et sancte genitricis eius Marie semper Virginis necnon sancte virginis Katherine in villa, que Sluzewo nuncupatur, ecclesiam consecravi conferens ad eam decimam eiusdem iam dicte ville de communi favore et consensu meorum canonicorum. Ut autem hoc factum inviolabile et stabile permaneat iugiter, presens scriptum sigilli mei necnon capituli mei munimine dignum duxi roborare de testimonio et assensu decani Wicostlawj, Petri archidiaconi, Bogufali cantoris, Nicolai custodis, Bogufali scolastici Lancieniensis, Petrici, Gerandi,^{a)} Gregorii, Andree canonicorum ecclesie mee et aliorum multorum clericorum et laicorum. Datum in Dirsikowo anno ab incarnatione Domini millesimo ducentesimo tricesimo octavo.

Poznań, Archiwum Archidiecezjalne: Acta Episcopalia Andree de Bnin ep. Posn. vol. II (1458—1478) fol. 226^v.

Niezwany dzisiaj oryginał dokumentu powyższego oblatowany został dnia 20 czerwca 1468 r. w dworze biskupów poznańskich w Żbikowie pod Warszawą do akt biskupa Andrzeja Bnińskiego w toku sporu plebana słuzewskiego ks. Macieja Kopańskiego, kanonika warszawskiego, z dziedzicami Służewa Ziemakiem i synem jego Gotardem o dziesięcinę. Nie zapisano niestety przy tym żadnych bliższych szczegółów o przedłożonym wówczas oryginale. Treścią prawną dokumentu jest nadanie dziesięciny z wsi Służewa (pow. warszawski) tamtejszemu kościołowi (parafialnemu) św. Katarzyny z okazji jego konsekracji przez biskupa poznańskiego Pawła. Jest to więc dokument dotacyjny i zarazem — w pojęciu ówczesnym — erekcyjny kościoła parafialnego w Służewie, tym cenniejszy, że liczba podobnych dokumentów z XIII stulecia jest bardzo mała. Z pewnością niejedynym dokumentem erekcyjnym kościoła parafialnego przepadł w ciągu wieków. Lecz wiele fundacji kościelnych nie miało widocznie żadnych aktów erekcyjnych, skoro na aynodzie prowincjonalnym łęczyckim arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakóba Świnki z r. 1285 postanowiono, aby erekcje i dotacje kościołów uwieczniano osobnymi dokumentami^{b)}.

^{a)} Mylnie zamiast: Gerardi.

^{b)} Kod. Dypl. Wielkop. I, nr 551 str. 513: „Item cum episcopi fundant ecclesias aut fundatas dotare voluerint, statumus, ut dos in perpetuum memoriali habeatur in scriptis et sub sigillo prelati et patroni littera diligencius conservetur“.

Dokument powyższy stanowi ciekawą pozycję w dziejach rozwoju sieci parafialnej na obszarze ówczesnego archidiaconatu czerskiego. Nie mylimy się zapewne przyjmując, że była to w r. 1238 konsekracja pierwszego kościoła słuzewskiego w ogóle, że więc na rok ten przypada jego erekcja kanoniczna, skoro kościół otrzymuje z tej okazji nadanie dziesięciny z samego Służewa. Właściciela tego majątku i zarazem fundatora kościoła nie wymieniono. Trudno orzec, czy był nim książę mazowiecki (czerski) i łęczycki Konrad I lub może już rycerz Gotard, któremu książę wystawił w r. 1245 przywilej nadania dóbr słuzewskich¹⁾. Między nadaniem majątku a wystawieniem przywileju mogło według praktyki ówczesnej upłynąć kilka lat. W dokumencie nie wyszczególniono daty dziennej. Rok 1238 jest datą wystawienia przywileju. Sama konsekracja kościoła i nadanie dziesięciny oraz dotyczący konsens kapituły katedralnej poznańskiej („actum“) mogły nawet rok 1238 nieco wyprzedzić. Daty dziennej aktu nie podobna nawet w przybliżeniu ustalić, gdyż z roku tego doszedł nas tylko jeden dokument biskupa poznańskiego Pawła, wystawiony na kapitule generalnej w Poznaniu w dniu 17 sierpnia dla klasztoru cysterek w Trzebnicy²⁾. Miejscowością wystawienia względnie doręczenia dokumentu „Dirsikowo“ jest zapewne Dzierżgów (1579 r.: Dzierżchowo) w powiecie sochaczewskim, w pobliżu Kozłowa Biskupiego, dawnej włości biskupów poznańskich³⁾.

Autentyczność dokumentu nie nasuwa żadnych wątpliwości. Zwięzły protokół jego odpowiada zupełnie postaci innych dokumentów ówczesnych. Arengę „Quoniam generatio praeterit...“ spotykamy także w dokumencie biskupa Pawła z r. 1236 dla klasztoru cystersów w Henrykowie⁴⁾. W intytlacji użyto liczby pojedynczej „ego Paulus...“, jak w niektórych innych dokumentach jego z tego czasu⁵⁾. Także wyszczególnieni świadkowie aktykacji dokumentu, członkowie kapituły poznańskiej, znani są skąd inąd: dziekan kapitułny poznański Witosław z lat 1218—1243⁶⁾, archi-

¹⁾ Por. niżej dokument nr 3.

²⁾ Kod. Dypl. Wielkop. nr 212.

³⁾ Por. Słownik Geogr. II, 285; Źródła dziejowe XVI, 138.

⁴⁾ Kod. Dypl. Wielkop. nr 196. — Protokół dokumentu może spisany został przez wymienionego w rzędzie świadków kanonika Gerarda — por. Maleczyński K., Studia nad dyplomami i kancelarią Odonica i Laskonogiego 1202—1239, Lwów 1928, 79—81.

⁵⁾ Np.: Kod. Dypl. Wielkop. nr 127, 137, 170, 196, 212.

⁶⁾ Ibid. nr 104 do 241.

diakon Piotr 1220—1243¹⁾, kantor Bogufał 1230—1240²⁾, kustosz Mikołaj 1236—1240³⁾, scholastyk łączycy i kanonik poznański Bogufał 1232—1240⁴⁾, wreszcie kanonicy: Pietrzyk 1234—1240⁵⁾, późniejszy proboszcz kapitulny 1243—1268 i elekt poznański 1265/66, syn Drogosława z Skórzewa; Gerard 1236—1243⁶⁾, którego imię zapisano tu mylnie „Gerandus”, późniejszy scholastyk 1252—1254 i dziekan poznański 1256—1257; Grzegorz 1230—1240⁷⁾ i Andrzej 1238—1251⁸⁾.

2.

1240, s. d., Posnaniac.

PAULUS episcopus Posnaniensis ecclesiam beatorum Petri et Pauli apostolorum in Niepart decimis villarum Woszczkowo, Reczkowo, Niepart, Gogolewo, Łaszczyn, Zolednica, Gostkowo, Sarnowa, Sirakowo, Przyborowo dotat.

In nomine Domini amen. Quoniam in oblivionem multa per temporum elapsam et varietatem (dilabuntur)^{a)}, necesse est, quod ea, quae perpetuare volumus, ad scripti^{b)} redigamus firmitatem. Noverint igitur universi praesens scriptum inspecturi, quod nos Paulus Dei gratia episcopus ecclesiae Posnaniensis cum unanimi consensu et communi consilio nostri capituli ad honorem Dei et ob reverentiam beatorum Petri et Pauli apostolorum ecclesiae de Nye-parth contulimus decimam villarum, quae vocantur Woszczowo, Reczkowo et ipsum Nye-parth, Gogolyewo, Łaszczyno, Zolenicza, Gostkowo, Sarnowa, Sirakowo, Przyborowo, ad sustentationem sacerdotis ibidem iugiter deservientis. Ut autem nostra donatio a successoribus nostris inviolabilis imperpetuum teneatur, nos praesentem paginam sigillorum, nostri^{c)} videlicet et capituli, munimine roboravimus. Acta sunt haec in Posnania anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo praesentibus Vichaslao^{d)} decano, Petro

¹⁾ Kod. Dypl. Wielkop., nr 109 do 241.

²⁾ Ibid. nr 127 do 595 i niżej dokument nr 2.

³⁾ Ibid. nr 196 do 213 i dokument nr 2.

⁴⁾ Ibid. nr 593, 225.

⁵⁾ Ibid. nr 170, 212, 595 i dokument nr 2.

⁶⁾ Ibid. nr 196 do 241; por. Małeczyński, l. c.

⁷⁾ Ibid. nr 127 i poniżej dokument nr 2.

⁸⁾ Ibid. nr 212, 293 i dokument nr 2.

^{a)} Opuśczone.

^{b)} Zapisano mylnie: scripta.

^{c)} Zapisano mylnie: nostro.

^{d)} Zamiast: Vithoslao.

archidiacono, Boguphalo cantore, Nicolao custode, Michaele, Thwardomiro, Vincencio, Gregorio, Petriko, Joanne, Elwigo, Alberto, Gerardo, Florencio, Blasio, Nicolao, Andrea, Jacobo, *) Nicolao, Joanne canonicis Posnaniensibus.

Poznań, Archiwum Archidiecezjalne: Acta causarum consistorii Posnaniensis a. 1548—1551, fol. 54.

Oryginał nie jest znany. Oblatowany został dnia 13 lipca 1548 r. do akt konsystorza poznańskiego, przy czym nie wyszczególniono ani osoby oblatującej ani bliższych danych o samym dokumencie. Przekazany tekst dokumentu wykazuje kilka widocznych omyłek. Daty dziennej jego wystawienia nie podano. Lecz ze względu na miejscowość aktykacji tj. Poznań i obecność dwudziestu członków kapituły, wymienionych w rzędzie świadków, można wysunąć uzasadnione przypuszczenie, że sprawę załatwiono na kapitule generalnej, która przypadała z reguły na uroczystość św. Piotra i Pawła (29 czerwca). Byłby to zatem ostatni znany nam dokument biskupa Pawła¹⁾.

Dokument przynosi pierwszą wiadomość historyczną o kościele (parafialnym) św. Piotra i Pawła w Nieparcie (pow. gostyński). Nadanie dziesięcin, które jest prawną treścią aktu powyższego, nastąpiło zapewne w związku z konsekracją kościoła tamtejszego. Przypuszczalnie była to fundacja rycerstwa z rodu Wyskotów, które posiadało Niepart w XIII i XIV wieku²⁾. Biskup Paweł nadał kościołowi niepartskiemu względnie jego plebanom dziesięcinę z (łańców kmiecy) wsi Woszczkowo, która już w r. 1362 stanowiła wła-

^{*)} Zapisano mylnie: Jacobi.

¹⁾ Już pod dniem 21 lipca 1240 r. zjawia się w rzędzie świadków dokumentu ks. Przemysła I dla kościoła św. Jana w Głeczu (Kod. Dypl. Wielkop., nr 224), uczestników kolokwium w Mącznikach, Bogufał, następcą biskupa Pawła na stolicy poznańskiej, co ze względu na przypuszczalną datę dokumentu dla kościoła w Nieparcie (29. 6.) wydaje się rzeczą nieprawdopodobną. Lecz data roczna dokumentu dla Głecza, znanego nam tylko z kopiarza kapitulnego, jest niewątpliwie błędna (por. Zachorowski St., Studia z historii prawa kościelnego i polskiego, Kraków 1917, str. 21 przyp. 4). Według Rocznika Wielkopolskiego (Monum. Pol. Hist. III, 19) biskup Bogufał II, zmarły 9. II. 1253, zasiadał na stolicy swej 10 lat i 26 tygodni, objął ją zatem około 10. VIII. 1242. Wobec tego śmierć poprzednika jego Pawła nastąpiła w ciągu pierwszej połowy tego roku. Długosz (Opera I, 493 XI, 291) datuje ją 31. III. 1242.

²⁾ Kozierowski St. ks., Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej, Poznań 1935, 244.

sność tamtejszego beneficjum plebańskiego, oraz Rzeczkowo, Niepart, Gogolewo, Łaszczyn, Zołędzica, Gostkowo, Sarnowa, Sierakowo i Przyborowo. Ten stan uposażenia kościoła niepartskiego znajduje swe potwierdzenie w świetle danych, zapisanych w Liber beneficiorum diocesis Posnaniensis z r. 1510¹⁾, a niewątpliwie sięga wstecz czasów przed założeniem (w ciągu XIV wieku) osobnych kościołów parafialnych w Sarnowie i Łaszczynie, do których przyłączono z dawnego obszaru parafii niepartskiej także wsie Sierakowo i Zołędzica. Mimo to nadanie kościołowi niepartskiemu w r. 1240 dziesięciny aż z dziesięciu wsi raz! Statut biskupa poznańskiego Andrzeja Zaremby z 13 kwietnia 1298 r. ograniczył nadania dziesięcin nowym kościołom do dziesięciny z pięciu łanów, przyznawał jednakże, iż poprzedni biskup zbyt hojnie w tym względzie szafowali mieniem stołu biskupiego i katedry²⁾.

Zresztą i tenor aktu i szereg świadków przemawiają za autentycznością dokumentu. Spośród świadków wspomnieliśmy już, omawiając dokument poprzedni z r. 1238, dziekana kapitulnego poznańskiego Witosława, kantora Bogufała, kustosa Mikołaja, kanoników Grzegorza, Pietrzyka i Gerarda. Z pozostałych świadków znamy są dobrze także archidiałkon Piotr 1225—1243³⁾, kanonicy Michał 1232⁴⁾, Wincenty 1230—1256⁵⁾, obaj Janowie, zapisani obok siebie na dokumencie z r. 1230⁶⁾, z których jeden był następnie w latach 1244—1258 archidiałkonem⁷⁾, a drugi 1255—1256 scholastykiem poznańskim⁸⁾, nadto kanonicy Helwig 1234—1243⁹⁾, późniejszy kantor poznański 1244—1252¹⁰⁾, Wojciech 1230—1252¹¹⁾, Florencjusz 1238¹²⁾, Błażej 1234—1238¹³⁾, obaj Mikołajowie 1238¹⁴⁾, Andrzej 1238¹⁵⁾, Jakób 1230—1257¹⁶⁾. Jedyne

¹⁾ Rkps w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, fol. 51, 54.

²⁾ Kod. Dypl. Wielkop., nr 778.

³⁾ Ibid. nr 117 do 241.

⁴⁾ Ibid. nr 137.

⁵⁾ Ibid. nr 127 do 601; Monum. Pol. Hist. III, 27; Ulanowski, Dokumenty kuj. i maz., 353, nr 5.

⁶⁾ Kod. Dypl. Wielkop., nr 127.

⁷⁾ Ibid. nr 599, 342 do 540; Monum. Pol. Hist. III, 11.

⁸⁾ Kod. Dypl. Wielkop., nr 329, 335; Monum. Pol. Hist. III, 27.

⁹⁾ Kod. Dypl. Wielkop., nr 170 do 241.

¹⁰⁾ Ibid. nr 599; Mon. Pol. Hist. III, 11.

¹¹⁾ Kod. Dypl. Wielkop., nr 127 do 305, 599.

¹²⁾ Ibid. nr 212.

¹³⁾ Ibid. nr 170 do 212.

¹⁴⁾ Ibid. nr 212.

¹⁵⁾ Ibid. nr 212.

¹⁶⁾ Ibid. nr 127 do 359.

kanonik Twardomir nie jest skądinąd znany. Może odczytano mylnie „Twardomiro“ zamiast „Theodorico“. Kanonik poznański mistrz Teodoryk wymieniony jest na dokumencie z r. 1237¹⁷⁾.

3.

1245. 27 Aprilis, Czernsk, in consecratione eccl. sancti Petri in castro.

CONRADUS dux Lanciciensis una cum filiis suis Boleslao Masoviensi et Kasimiro Cuiaviensi ducibus necnon Semovito comiti Gothardo villam Służew cum iure patronatus ecclesiae ibidem iure hereditario possidendam confert.

In nomine sancte et individue Trinitatis amen. Annorum ipsorum velocia considerantes curricula et quia apud tepidos successores non memorialis habetur recordatio, nisi scripti fulciantur munimine, sciant igitur moderni, noscant et posteris, quod nos Conradus Dei gracia dux Lanciciensis cum omni consensu et voluntate nostrorum dilectorum filiorum, B. Mazoviensi et K. Cuyawiensi ducibus et Semovith comiti Gothardo et sue posteritati villam, que vulgariter Słusov nuncupatur, ubi ecclesia sita est, contulimus pro fideli et bene competenti eius servicio cum iure patronatus et utilitatibus hereditariis omnibus, agris, pratis, mellificiis, venacionibus caprolinis et ceteris utilitatibus, que ad usu sibi competere ibidem videbit. Incole eiusdem ville nec coram palatino nec castellano vel eorum iudicibus citati astent, nisi ad ducem provocentur. Et dux eos iudicet vel curie iudex tantum. Ut autem instrumentum hoc robur perpetue stabilitatis optineat a posteris¹⁸⁾, impressionis nostre munimine dignum duximus roborare hec acta sub testimonio domini B. episcopi Poznaniensis. Datum in Chyrnsk presentibus hiis, quorum nomina subscribuntur: Misiwyo et Nicolao palatinis, W. cancellario, Domawycio¹⁹⁾ thesaurario, Lesota pincerna, Petro iudice, Alberto filio Arnoldi, Domasio et aliis quampluribus: Johanne subcancellario, Paulo, Johanne, Romano capellanis curie, anno gracie millesimo CC^o XL V^o tertia die post festum sancti Marci in consecratione ecclesie sancti Petri in castro.

Poznań, Archiwum Archidiecezjalne: Acta Episcopalia Andreae de Bnin episcopi Posnaniensis vol. II (1458—1478) fol. 226—226^v.

¹⁷⁾ Ibid. nr 203.

¹⁸⁾ Powtórzono: a posteris.

¹⁹⁾ Dwie ostatnie głoski poprawiane ręką pisarza.

Oryginał dokumentu powyższego, dziś nieznan, przedstawiony został w toku procesu między plebanem a właścicielami Służewa pod Warszawą o dziesięcinę biskupowi poznańskiemu Andrzejowi Bnińskiemu dnia 20 czerwca r. 1468 w pobliskim dworze jego biskupim w Zbilkowie celem ingrosowania go do akt biskupich oraz wystawienia jego transsumptu. Dokonał tego własnoręcznie nadworny notariusz biskupi ks. Piotr Rabiński. Dotyczący protokół, zawierający ważne wiadomości o zaginionym oryginale, brzmi następująco:

(1468). Die lune XX mensis Junii hora terciarum vel quasi in Sdbikov villa Poznaniensis diocesis in curia reverendissimi in Christo patris et domini, domini Andree Dei gracia episcopi Poznaniensis in sala superiori domus maioris ibidem site, constitutus personaliter coram prefato reverendissimo in Christo patre et domino, domino Andrea Dei gracia episcopo Poznaniensi, et in mei notarii publici subscripti ac testium infrascriptorum presenc.a nobillis dominus Zyemak heres in Sluzewo una cum nobili Gothardo filio suo privilegium donacionis ville sive hereditatis patrimonii sui in Sluzewo sub titulo illustris principis domini Conradi dive memorie ducis Lanczyciensis, prout prima facie apparebat, scriptum, sanum, salvum, non viciatum, non cancellatum neque quoquomodo suspectum, sed omni prorsus vicio et suspicione carentem ^{a)} tribusque sigillis in effectu apparentibus et in zonis sericeis rubei coloris appendentibus sigillatum exhibuit. In medio vero primi sigilli predictorum sigillorum ymago hominis armati equum ^{b)} insidentis apparebat. Secundi vero sigilli solummodo pensula relicta erat. In medio vero tertijs sigilli similiter ymago hominis armati cum hasta et vexillo equum insidentis apparebat. In medio vero quarti sigilli ymago pontificalibus induta stans et in dextra manu baculum pastoralem gestans, sinistram vero manum ad benedictionem preparatam habens apparebat. Sculptura vero literarum in dictis sigillis circumferencialiter sculptarum propter vetustatem et corrosionem dictorum sigillorum legi non poterat. Petivitque prefatus dominus Zyemak una cum Gothardo baccalario filio suo, quatenus prefatus reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Andreas Dei gracia episcopus Poznaniensis, ipsum privilegium, quod iam vix pre vetustate bene legi poterat, per suum notarium transcribi et transsumi et in publicam.....^{c)} formam cum interposicione sue reverende p[at]ernitatis ^{c)} decreti red[ig]i ^{c)} mandaret, ut sibi in ju-

a) Zamiast carens.

b) Poprawione ręką pisarza, pierwotnie zapisano: equo.

c) Reszta tekstu na brzegu karty odcięta.

dicio et extra stetur plenaque fides adhibeatur. Cuius quidem privilegii tenor de verbo ad verbum sequitur et est talis: — — — — — (Sequitur tenor documenti ut supra) — — — — —

Memoratus vero reverendissimus in Christo pater et dominus, dominus Andreas Dei gracia episcopus Poznaniensis, attendens, quod iusta petentibus assensus non est denegandus, privilegium memoratum nichil addendo vel minuendo, quod facti substantiam mutaret aut variaret intellectum, michi notario subscripto transsumi transcribique et in publicam transumpti formam cum interposicione decreti sue reverendissime paternitatis redigi mandavit decernendo, quod huiusmodi transsumpto in judiciis et extra stetur et fides plena adhibeatur, ac si originales litere producerentur, presentibus ibidem venerabilibus dominis Nicolao de Raschincze archidiacono in ecclesia Poznaniensi, Swanthosiao decano Warszawieni et Johanne de Lukowo canonico Poznaniensi circa premissa testibus. Petrus Rambinszky notarius subscripsit et correxit.

Oryginał, który przedstawiono w r. 1468 biskupowi poznańskiemu Andrzejowi Bnińskiemu, nadnieszony wiekiem i ledwo czytelny, opatrzony był pierwotnie w cztery pieczęcie. Wówczas zachowane były jeszcze pieczęć pierwsza z rzędu i trzecia, obie książęce, oraz czwarta, biskupa Bogufała, który według formuły roboracyjnej również pieczęć swoją przyłoczył.

Dokument nadania Służewa przez księcia Konrada I i synów jego komesowi Gotardowi był już znany. Opublikowali tekst jego Ryszczewski i Muczowski w Codex Diplomaticus Poloniae t. I, nr 32 z datą 28. IV. 1245, Czernsk, oraz Jan Kochanowski w swym Codex Diplomaticus et Commemorationum Masoviae t. I, nr 433 z datą 1242 — w obu razach podano tekst na podstawie oblat transsumptu księcia mazowieckiego Janusza z r. 1378 do metryki koronnej XV wieku (r. 1447 i i.). Mimo to wydrukowaliśmy tekst dokumentu ponownie. Tekst nasz opiera się bowiem bezpośrednio na zaginionym oryginale, ponadto jest w porównaniu z tekstami tamtymi bezwzględnie poprawniejszy i, co najważniejsze, jest pełniejszy, mianowicie w rzędzie przytoczonych świadków i w formule datacyjnej.

Z formuły datacyjnej tekstu naszego dowiadujemy się, że doręczenie dokumentu na dobra służewskie nastąpiło dnia 27 kwietnia 1245 r. (tertia die post festum sancti Marci) z okazji konsekracji kościoła św. Piotra na zamku w Czernsku przez biskupa poznańskiego Bogufała. W uroczystości tej uczestniczyli: książę mazowiecki i łączycycki Konrad I, synowie jego ks. mazowiecki Bolesław, ks.

kujawski Kazimierz i Ziemowit, dostojnicy państwowi i rycerstwo, spośród których wymieniono dziewięciu, wreszcie trzej kapelani książęcy Paweł, Jan i Roman. Szczegóły te, wcale doniosłe dla rozstrzygnięcia sprawy autentyczności dokumentu, tłumaczą nam dostatecznie i miejscowość datacji aktu i obecność owych kapelanów księcia Konrada a przede wszystkim samego biskupa poznańskiego Bogufala. Kościół zamkowy czerski (ecclesia, nie capella!) otrzymał tytuł ten sam, jaki nosi katedra poznańska, tj. św. Piotra. Wybudowanie i poświęcenie kościoła tego pozostawało zapewne w związku z przeniesieniem kolegiaty, patronatu książęcego, z Grójca do Czerska i utworzeniem z Czerska stolicy południowej części Mazowsza, którą obok księstwa łęczyckiego i sieradzkiego zatrzymał ks. Konrad dla siebie, po wydzieleniu północnej części Mazowsza z stołecznym Płockiem synowi Bolesławowi^{*)}. Niebawem spotkamy się i z „czerskimi” archidiaconami biskupów poznańskich dla mazowieckiej części ich diecezji. Pierwszy znany z nich to archidiacon czerski Teofil, kanonik poznański, z roku 1253^{**)}. Poprzednią siedzibą tych archidiaconów, o ile w ogóle przedtem istnieli, było może Rokitno pod Bloniem, które stanowiło już w XIII stuleciu ich uposażenie^{**)}.

4.

1258, 23 Septembris, Chorzecin.

JANUSSIUS electus Gnesnensis testatur Ludmillam, relictam comitis Bogussae palatini Lanciencis, necnon comitem Simonem filium Vircisiri quosdam villas testamento defuncti palatini relictas Hospitali sancti Gothardi et ecclesiae Wladislaviensi, remissa omni litis contentione, cessisse.

Janussius Dei gratia ecclesiae Gnesnensis electus universis, ad quos praesens scriptum pervenerit, salutem in Domino sem-

^{*)} Por. uwagi autora w Kwart. Hist. r. LIII (1939), 309. — Kolegiata czerska z swymi trzema prebendami kanonicznymi przeniesiona została w r. 1406 do kościoła św. Jana w Warszawie.

^{**)} Monum. Pol. Hist. III, 20. — Wiadomość o „czerskim” archidiaconacie spotykamy pierwszy raz pod rokiem 1252 (Kod. Dypl. Wielkp. nr 599); por. Silnicki T., Organizacja archidiaconatu w Polsce (Studia nad historią prawa polskiego, wyd. pod. red. Oswalda Balzera, t. X, zes. 2), Lwów 1927, 103—112.

^{**)} Kod. Dypl. Wielkp. nr 765, 766 (dokument ks. maz. i czersk. Bolesława z 17. VI, 1297 dla biskupstwa poznańskiego): „villa archidiaconi Cynrensis dicta Rokithno”.

pternam. Cum venerabilis pater noster dominus Volimirus Wladislaviensis episcopus in villa nostra Choziczino precibus nostris inclinatus ecclesiam consecraret, completo in eadem ecclesia consecrationis officio nobilis mulier domina Ludimilla comitis Bogussae quondam palatini Lanciencis relicta accedens ad nos publice multis probis viris et idoneis ad hoc vocatis audientibus et videntibus hilari vultu liberaliter et pure cessit memorato domino episcopo et ecclesiae suae suisque successoribus de perpetua possessione et de omni iure, quod ei competiit vel competere poterat in Lubane, Ridaue, Nouigrod, Sitno^{a)} et in omnibus aliis villis per testamentum et ultimae voluntatis donationem supradicti palatini per dilucidationem ipsius testamenti et liberum consensum praefatae dominae L. hospitali sancti Gothardi et ecclesiae Wladislaviensi acquisitis nihil iuris sibi vel actionis in eisdem villis et earum possessionibus reservando. In eodem vero loco comes Simon filius Vircisiriuch^{b)} ad honorem Dei et beatae Mariae omnes quaerimonias et actiones, quas cum praedicto domino episcopo ac domina L. inchoaverat coram illustribus principibus domino Cazimiro Lanciencis et Cuiaviae et domino Boleslao Cracoviensi et Sandomiriensi ducibus, postposuit et penitus resignavit memorati palatini testamentum, quantum potuit, pacificans et confirmans, quod omnibus, quorum interest vel interesse potuerit, tenore praesentium innotescat. Et ne super his alicui imposterum dubium oriat, praesens scriptum nostri et quorundam subscriptorum testium sigillorum munimine ad petitionem saepe dicti episcopi fecimus roborari. Datum in Choziczino anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo octavo in crastino beati Mauritii et sociorum eius praesentibus Dominaslao praeposito, magistro Venceslao scolastico Wladislaviensibus, Rivaldo scolastico Lanciencis, magistro Artungo canonico Gnesnensi, Joanne praeposito, Liphardo archidiacono, Alberto cantore, Alberto custode Crusficiensibus, Sebastiano plebano de Rosprza, Thoma, Goslao sacerdotibus, Vincentio sacerdote et aliis fidedignis.

Włocławek. Archiwum Kapituły, rękopis I, 3 fol. 40—41.

Nieznany dziś oryginał znajdował się w archiwum kapituły katedralnej włocławskiej jeszcze w XVIII stuleciu. Wymieniają go

^{a)} Zapisano mylnie: Sizno.

^{b)} Lub: Vircisiriuch.

z krótkim streszczeniem inwentarze archiwalne z r. 1578⁷⁾ i r. 1728⁸⁾). W r. 1912 nie było już oryginału w archiwum wrocławskim. Zachował się tylko odpis jego w kopiarzu kapitulnym z końca XVI czy początków XVII wieku (r. 1611?), z którego zaczerpnęliśmy tekst powyżej przytoczony. Podaliśmy go w transkrypcji modnej, jednakże z zachowaniem pisowni imion własnych według lekcji rękopisu.

Dokument odnosi się do sprawy sporu o testament i wielką spuściznę majątkową wojewody łęczyckiego Boguszy Mieczysława z Lubania z r. 1258 między jego wdową Ludmiłą, jego najbliższymi krewnymi i współrodawcami Świętosławem, Szymonem i Chwalibogiem, biskupem wrocławskim Wolimirem i klasztorem cysterskim św. Gotarda w Szpetalu pod Wrocławiem. Sprawę tę rozpatrzyliśmy szczegółowo w rozprawie o opactwie szpetalskim⁹⁾ i dodatkowo w oparciu o odnaleziony inny dokument z 17. IX. 1258 r., w pracy o arcybiskupie gnieźnieńskim Januszu¹⁰⁾. Mianowicie po wyroku księcia kujawskiego i łęczyckiego Kazimierza, wydanym na korzyść prawomocności testamentu, wdowa Ludmiła i wspomniani wyżej trzej krewni zmarłego wojewody oparli rzecz, za zgodą swego księcia, o forum księcia krakowskiego i sandomierskiego Bolesława Wstydlwego. Wyrok jego zawichojski z 9. IX. 1258 zatwierdził również testament jako prawomocny, a tym samym również legaty zmarłego wojewody dla biskupstwa wrocławskiego oraz dla klasztoru szpetalskiego i innych instytucji kościelnych. Wyrok ten wraz z aktem testamentu transsumowany został na prośbę biskupa wrocławskiego Wolimira, widocznie dla celów jego starań o zatwierdzenie papieskie, przez nowego elekta gnieźnieńskiego Janusza z udziałem biskupa krakowskiego Prandoty i wrocławskiego

⁷⁾ Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis, XIV, Wladislaviae 1897, 47 nr 411: „Cessio comitissae Ludomilliae, viduae relictae comitis Bogussae, super villis Lubanie et Kuczerz et Mikanowo, 1258”.

⁸⁾ Ibid. XXV, Wladislaviae 1912, 70 nr 633: „Confirmatio Janussi archiepiscopi Gnesnensis cessionis bonorum Lubanie, Nowygrad, Mykanow, Kuczerz, Sitno per Ludomillam uxorem olim comitis Bogussae palatini Lanciensis viduae derelictam, et in personam Wolimir episcopi Wladislaviensis”.

⁹⁾ Nowacki Józef ks., Opactwo św. Gotarda w Szpetalu pod Wrocławiem zakonu cysterskiego (ok. 1228—1285—1358). Przyczynek do misji pruskiej biskupa Chrystiana, (Studia Gnesnensis IX), Gniezno 1934, 186—219.

¹⁰⁾ Nowacki J. ks., Arcybiskup gnieźnieński Janusz i niezany synod prowincjonalny roku 1258 (odb. z Collectanea Theologica XIV), Leopoli 1933, 4—17.

Tomasza dnia 17. IX. 1258 w Wrocierzyżu, w związku z odbytym tam zjazdem prałatów czy raczej synodem prowincjonalnym¹¹⁾.

Odnaleziony przez nas dokument z 23 września 1258 r. przynosi wiadomość o ugodzie, zawartej w następstwie wyroku zawichojskiego księcia Bolesława Wstydlwego między częścią pretendentów do spadku po wojewodzie Boguszy. Wdowa jego Ludmiła i komes Szymon zrezygnowali wobec elekta gnieźnieńskiego Janusza z praw do majątków, zapisanych przez testatora fundacji jego klasztornej w Szpetalu oraz biskupstwu wrocławskiemu. W opozycji pozostali jeszcze dwaj inni krewni zmarłego wojewody, Świętosława z Brzezia i Chwalibóg; spory ich oraz ich potomków z biskupstwem wrocławskim i klasztorem szpetalskim przeciągnęły się jeszcze przez sto lat¹²⁾.

Wystawcą powyższej ugody z r. 1258 jest elekt gnieźnieński Janusz. Rzecz działa się z okazji konsekracji nowego kościoła (parafialnego) w miejscowości „Chorzecin” („Chorzecine”), której dokonał na prośbę elekta Janusza biskup wrocławski Wolimir. Wieś ta nazwana jest w dokumencie własnością elekta Janusza. Leżała widocznie w obrębie archidiecezji gnieźnieńskiej, jeżeli konsekrator, biskup wrocławski Wolimir, działał tu na prośbę i z upoważnienia samego elekta Janusza, nie mającego wówczas jeszcze sakry biskupiej. Miejscowość tę utożsamiamy z wsią kościelną Chorzęcin nad Wolborką w powiecie brzezińskim, w dawnej ziemi łęczyckiej. Jeżeli odpis dokumentu niniejszego, zawarty w kopiarzu wrocławskim, jest ścisły, jeżeli więc Chorzęcin istotnie był przynajmniej w części własnością elekta Janusza, mielibyśmy tu wdzięczną wiadomość o jego pochodzeniu. Część Chorzęcina należała już w XIII wieku do dóbr wolborskich biskupstwa wrocławskiego, druga część była jeszcze w późniejszych wiekach własnością prywatną¹³⁾. Patronat kościoła w Chorzęcinie należał w XV i XVI wieku do biskupów wrocławskich oraz do właścicieli drugiego działu Chorzęcina i ma-

¹¹⁾ Ibid. 4—7. — Wbrew odmiennemu zdaniu Wł. Abrahama (por. Collect. Theol. XV 115—118) podtrzymujemy tezę swoją o przypuszczalnym synodzie prowincjonalnym, odbytym w połowie września 1258 r. w Wrocierzyżu, gdy dokumentem z 17. IX. 1258 stwierdzona jest obecność, oprócz biskupów, tylko jeszcze prałatów różnych kapitul polskich, a żadnych zwykłych kanoników katedralnych i kolegiackich, a więc obecność tych osobistości kościelnych, które miały nie tylko prawo, lecz i obowiązek uczestniczenia w ówczesnych synodach prowincjonalnych.

¹²⁾ Nowacki J. ks., Opactwo j. w., 192—193.

¹³⁾ Kozłowski St. ks., Badania nazw topograficznych... t. VI, Poznań 1926, 37, i źródła tam podane.

jątku Bielina, włości rycerstwa z rodu Belinów⁶⁾). Z ziemią łęczycką, w której leży Chorzęcin, związana była długoletnia działalność arcybiskupa Janusza przed jego wyniesieniem na stolicę gnieźnieńską. Był bowiem poprzednio scholastykiem kolegiaty łęczyckiej i kanonikiem gnieźnieńskim, kanclerzem arcybiskupa Pelki, a od r. 1253 aż do swej elekcji kanclerzem księcia kujawskiego i łęczyckiego Kazimierza⁷⁾.

Ze świadków dokumentu znani są z innych źródeł prałaci włocławscy: proboszcz Domasław i scholastyk mistrz Waclaw oraz kruszwicki: proboszcz Jan, archidiakon Lifard, kantor Wojciech i kustosz Wojciech, nadto kanonik gnieźnieński mistrz Hartung i kapłan Gosław. Blżej nieznani są scholastyk łęczycki Rivaldus, którego następcą Przybysław zjawia się w r. 1269, Sebastian pleban w Rozprzy oraz kapłani Tomasz i Wincenty.

Na szczególną uwagę zasługuje jeszcze osoba komesa Szymona, syna „Wircisiduch” czy „Wircisirinch”, krownego Doliwczyka wojewody Boguszy Mieczysława. Ponieważ imię czy przydomek Wirciżyr jest bardzo rzadkie w źródłach XIII wieku, gotowiliśmy utożsamić ojca komesa Szymona z kasztelanem żarnowskim Wirciżyrem z r. 1229 i Wirciżyrem z r. 1231, synem Chwaliboga, może identycznego z kasztelanem żarnowskim Chwalibogiem z lat 1224 i 1225⁸⁾, zwłaszcza, że i inny z pretendentów do spadku po wojewodzie Boguszy nosi również imię Chwaliboga. Pod Żarnowem dzierżyli Doliwowie z Brzezia kujawskiego (pod Włocławkiem) już przed r. 1325 dobra Fałków (nazwa od imienia Falibóg, Chwalibóg) i inne⁹⁾. Przydomek ich Szyrzyk (Zirik, Schirzik itp.) może pozostać w jakim związku z imieniem czy przydomkiem „Wircisirinch”?

5.

1269, 29 Junii, Posnaniae.

NICOLAUS episcopus Posnaniensis una cum capitulo suo cathedrali Henrico et Hanzoni fratribus villam Samarzewo super sexaginta mansis magnis circa fluvium Września locandam confert.

⁶⁾ Łaski, Liber beneficiorum II, 179. — Kozierowski St, ks. o. c. VI, 17.

⁷⁾ Nowacki J. ks., Arcybiskup gnieźn. Janusz, 27.

⁸⁾ Piekosiński Fr., Rycerstwo polskie wieków średnich, t. III, Kraków 1901, 61, 65, 91.

⁹⁾ Nowacki, Opactwo j. w., 193; Ketrzyński St., Ze studiów genealogicznych, Mies. Herald. XIII (1934), 49 nn. 98—105, 129—133, 145—149, 161—166.

In nomine Domini amen. Nos Nicolaus Dei gracia episcopus, Joannes prepositus, Joannes decanus totumque capitulum ecclesie Poznaniensis notum facimus omnibus presens scriptum inspecturis, quod Henrico et Hanzoni fratribus dedimus de nemore et parum de terra culta in circuito rivuli, qui Vresna dicitur, sexaginta mansos magnos jure theuthonico pro nobis locandos, ita quod postquam exiverint duodecim anni locacionis, incolę eorundem mansorum dabunt ad mensam episcopalem de singulis mansis dimidiam marcam argenti, quod pro tempore tunc curret in moneta, et novem mensuras triplicis annonę, tres videlicet tritici, tres sili-ginis, tres avenę. De quibus mansis prefati Henricus et Henzo recipient pro se et suis successoribus sextum mansum tam in argento quam in annona et habebunt tertium denarium in judicio et mac-cellum pistorum et tabernam et quotquot molendina facere poterint in prenominato rivulo Vresna. Quibus eciam dedimus molendinum nostrum ibidem iam constructum et concessimus in rivulo, qui vocatur Vresna, si possunt edificare, unum molendinum, ita tamen, quod non destruant prata hominum nostrorum, et aliud molendinum super fluvio Virber, postquam convenit cum prefato rivulo, qui Vresna nuncupatur, ita quod non fiat detrimentum nostro molendino ex aque stagnacione. Et ut hec nostra ordinacio rata et stabilis perseveret, presentem literam sub nostris sigillis ipsis duximus conferendam. Acta sunt hec anno Domini millesimo du-centesimo sexagesimo nono presentibus dominis et fratribus nostris Joanne preposito, Joanne decano, Jacobo scolastico, Petro archidiacono, Joanne cantore, Bascone custode ac toto capitulo Poznaniensi in festo beatorum apostolorum Petri et Pauli. Data per manus magistri Floriani scriptoris nostri.

Poznań, Archiwum Archidiecezjane: Acta Episcopalia Joannis Lubrański ep. Posn. vol. I (IV) 1499—1509 fol. 107^v—108.

Oryginał nie jest znany. Tekst dokumentu powyższego zaczerp-nęliśmy z transsumptu, wystawionego przez biskupa poznańskiego Andrzeja Gosławskiego w dniu 13 listopada 1422 r. w Poznaniu i kontrasygnowanego przez kanclerza kapitułowego Mikołaja z Górki, a oblatowanego do wymienionych wyżej akt biskupa Jana Lubrań-skiego między 12 kwietnia a 2 maja 1508 w Zbikowie pod War-szawą. Dotyczący zapis w księdze opatrzone nagłówkiem: „Privile-gium sculterie Schamarzewno”.

Treścią dokumentu jest nadanie przez biskupa poznańskiego Mikołaja dwóm przedsiębiorcom-*sołtysom*¹⁾ przywileju na lokację wsi w obrębie 60 łanów, należących do biskupstwa poznańskiego, nad rzeką Wrześnią. Ze akt ten dotyczy Samarzewa pod Pyzdrami, dowiadujemy się z przytoczonego wyżej nagłówka oblaty. Co do autentyczności dokumentu nie nasuwają się żadne podejrzenia. Podani w rzędzie świadków prałaci kapituły poznańskiej znani są dobrze skądinąd, zresztą wszyscy wymienieni są także na dokumencie biskupa Mikołaja z 2 lipca 1269 r. dla owej fundacji cysterskiej w Zemsku²⁾. Natomiast wymieniony w formule datacyjnej sekretarz biskupi mistrz Florian zjawia się obok dwóch członków kapituły poznańskiej w otoczeniu biskupa Mikołaja jako pleban („capellanus”) Wilkowyi na dokumencie jego z 25 października 1276 r. dla klasztoru cystersów w Paradyżu³⁾. Widocznie jeszcze wtenczas mistrz Florian pełnił funkcje notariusza na dworze swego biskupa Mikołaja.

¹⁾ Por. Kod. Dypl. Wielkop., nr 370.

²⁾ Ibid. nr 439 — w regescie dokumentu podał wydawca mylnie imię biskupa „Andreas” zamiast „Nicolaus”.

³⁾ Ibid. nr 462.

Ks. Antoni Liedtke (Pelplin)

DOKOŁA ZAGADNIEŃ HOZJAŃSKICH

Poważną pozycję w naukowej pracy ks. profesora Józefa Umińskiego stanowią jego studia hozjańskie. Poświęcił im szczególną uwagę z chwilą, kiedy w roku 1923 episkopat polski postanowił wszcząć starania o proces beatyfikacyjny świętobliwego kardynała Stanisława Hozjusza. Pod auspicjami ówczesnego biskupa płockiego A. J. Nowowiejskiego, mandatariusza episkopatu dla tej sprawy, ks. Umiński w specjalnej odezwie do polskich historyków i teologów¹⁾ podał projekt i program prac przygotowawczych. Miały iść one w dwóch kierunkach: ściśle naukowym i popularyzacyjnym, aby z jednej strony stworzyć źródłową solidną podstawę dla sekcji historycznej świętej Kongregacji Obrzędów, a z drugiej zaktywizować wielką postać szesnastowiecznego biskupa i zapoznać z nią najszersze masy społeczeństwa polskiego.

Zakreśliwszy taki program, rozpoczął sam autor niezwłocznie jego realizację. Już w roku 1927 zagłębił się w zbiorach rzymskich, poszukując źródeł do opracowania monografii Hozjusza. Wyniki swych badań podał w tymże roku do publicznej wiadomości²⁾, zestawiając równocześnie w krótkim zarysie to, co już poprzednio o Hozjuszu napisano. Przy tej okazji mógł już wówczas stwierdzić, że odezwa jego z roku 1925 nie pozostała bez echa. I tak w Poznaniu dr M. Gumowski ogłosił artykuł o ojcu kardynała Ulryku³⁾, przetłumaczony potem na niemiecki i z pewnymi przeróbkami wydrukowany przez Eugeniusza Buchholza w czasopiśmie warmińskim⁴⁾. Inni uczeni, zwłaszcza w ośrodku lubelskim, sygnalizowali także

¹⁾ „W związku z projektem starań o beatyfikację Hozjusza” — *Ateneum Kapłańskie* R. XI (1925) t. 16, 80—81.

²⁾ „Sprawozdanie z poszukiwań rzymskich do monografii o kardynale Stanisławie Hozjuszu” — tamże R. XIV (1927) t. 20, 176—183.

³⁾ „Ulryk Hozjusz, ojciec kardynała, horodniczy wileński” — *Przebieg Powszechny*, 1926, 321—9.

⁴⁾ „Unsere ermländische Heimat”, Braunsberg 1927, Nr 4 : 5.